Eiropas Padome

Eiropas Komiteja spīdzināšanas un necilvēcīgas vai pazemojošas rīcības vai soda novēršanai (KPT)

COUNCIL OF EUROPE

CONSEIL DE L'EUROPE

CPT/Inf(2001)16-part

CPT ieslodzījuma standartu attīstība

Izvilkums no Vienpadsmitā vispārējā ziņojuma, publicētā 2001. gadā

Attiecības starp personālu un ieslodzītajiem

26. Pareizi atlasīts un apmācīts personāls ir humānas penitenciārās sistēmas stūrakmens. Šāds personāls zina, kā pareizi jāveido attiecības ar ieslodzītajiem, un uzskata savu darbu par profesiju, nevis par vienkāršu darbavietu. Labu attiecību veidošana ar ieslodzītajiem ir jāatzīst par galveno šīs profesijas iezīmi.

Diemžēl Komitejai ir bieži nācies konstatēt, ka attiecības starp personālu un ieslodzītajiem ir formālas; personāls izvēlas stingri reglamentētu attieksmi pret ieslodzītajiem, uzskatot, ka mutiska saskarsme ar šiem cilvēkiem ir tikai un vienīgi šī personāla darba nebūtisks aspekts. Iepriekšminētās pieejas praktiskie piemēri, kuriem Komiteja ir bijusi lieciniece, ir simptomātiski: ieslodzītajiem liek stāvēt ar seju pret sienu un gaidīt, kad personāls pievērsīs viņiem uzmanību vai arī lai dotu ceļu apmeklētājiem; ieslodzītajiem pavēl noliekt galvu un turēt rokas aiz muguras, pārvietojoties iestādes iekšienē; cietuma personāls demonstratīvi vai pat provokatīvi nēsā stekus. Drošības apsvērumi neprasa šādu praksi un neveicina labu attiecību veidošanos starp personālu un ieslodzītajiem.

Patiess penitenciāro iestāžu darbinieku profesionālisms izpaužas mākā izturēties humāni un korekti pret ieslodzītajiem, vienlaikus paturot prātā drošības un disciplīnas jautājumus. Tādēļ iestādes vadībai ir jāaicina personāls izrādīt saprātīgu uzticēšanos un paļāvību, ka ieslodzītie ir gatavi ievērot uzvedības normas. Konstruktīvu un pozitīvu attiecību veidošanās starp ieslodzītajiem un personālu ne tikai samazinās ļaunprātīgas apiešanās iespēju, bet arī veicinās kontroles un drošības uzlabošanos. Savukārt personāls gūs lielāku gandarījumu no sava darba.

Pozitīvu attiecību veidošana starp personālu un ieslodzītajiem ir lielā mērā atkarīga arī no tā, vai jebkurā laikā ieslodzījuma zonās un telpās, ko ieslodzītie izmanto dažādām aktivitātēm, ir pietiekami daudz cietuma darbinieku. Komitejas delegāciju novērotais liecina, ka realitāte tomēr ir atšķirīga. Vispārējs darbinieku trūkums un/vai konkrētais personāla darba grafiks mazina tiešu kontaktu iespēju ar ieslodzītajiem un noteikti traucē veidot labas attiecības ar tiem. Kopumā tas veido nedrošu vidi gan personālam, gan arī ieslodzītajiem.

Jāatzīmē, ka iestādes, kur darbinieku skaits nav pilnībā nokomplektēts, darbinieki ir spiesti strādāt garas virsstundas minimāla drošības līmeņa uzturēšanai un iestādes funkciju nodrošināšanai. Šāds stāvoklis var ātri novest pie augsta stresa līmeņa darbinieku vidū un to spēku priekšlaicīga izsīkuma; un šāda situācija tikai pastiprinās to spriedzi, kas valda jebkurā cietuma vidē.

Vardarbība ieslodzīto vidū

27. Cietuma personāla pienākums rūpēties par ieslodzītajiem ietver arī ieslodzīto personu aizsardzību pret citu ieslodzīto vardarbību. Vardarbīgi incidenti ieslodzīto starpā ir izplatīta parādība visās penitenciārajās sistēmās; iespējami dažāda rakstura incidenti, sākot ar mazāku vai lielāku uzmākšanos un beidzot ar atklātu iebiedēšanu un fiziskiem uzbrukumiem.

Vardarbības problēmas risināšana ieslodzīto vidū prasa, lai personāls būtu gatavs (arī skaitliskā izteiksmē) pildīt savus likumā noteiktos pienākumus un pienācīgi veikt kontroles funkciju. Personālam ir jāspēj vērīgi reaģēt uz briestošajām nepatikšanām. Tam ir jābūt apņēmības pilnam un sagatavotam veikt nepieciešamos pasākumus. Šajā kontekstā izšķirīga loma ir pozitīvu attiecību esamībai starp personālu un ieslodzītajiem, kas balstās uz drošību un aprūpi. Attiecību veidošana lielā mērā ir atkarīga no personāla savstarpējās saskarsmes iemaņām. Arī vadībai ir jābūt gatavai pilnībā atbalstīt personālu tā pilnvaru pildīšanas gaitā. Var izrādīties, ka ir nepieciešams ieviest īpašus drošības pasākumus, kas pielāgoti konkrētajai situācijai (ieskaitot efektīvus pārmeklēšanas paņēmienus). Tomēr šādi īpašie pasākumi nedrīkst būt pārmērīgi un tiek uzskatīti tikai kā papildinājums parastajām metodēm. Turklāt penitenciārās sistēmas ietvaros ir laikus jārisina jautājums par attiecīgo ieslodzīto klasifikāciju un sadali.

Ieslodzītie, kas tiek turēti aizdomās vai notiesāti par seksuālu vardarbību, ir pakļauti daudz lielākam vardarbības riskam no pārējo ieslodzīto puses. Novērst šādus ekscesus vienmēr ir sarežģīts uzdevums. Šajā sakarā bieži tiek pieņemts lēmums turēt šādu ieslodzīto atsevišķi no pārējiem cietuma iemītniekiem. Tomēr šāda relatīva drošība var dārgi maksāt ieslodzītajiem, jo iespējas piedalīties aktivitāšu programmās salīdzinājumā ar parasto cietuma režīmu ir ierobežotas. Cits risinājums ir sadalīt ieslodzītos, kas tiek turēti aizdomās vai notiesāti par seksuālo vardarbību, pa visu cietumu. Lai šī taktika darbotos veiksmīgi, ir jānodrošina nepieciešamā vide šādu personu integrācijai parastās cietuma kamerās. Tas nozīmē, ka cietuma personālam ir jābūt apņēmības pilnam stāties pretī jebkurām naidīguma vai vajāšanas izpausmēm. Trešā pieeja ir pārvest ieslodzīto uz citu iestādi ar mērķi neatklāt izdarītā nozieguma veidu. Katram no minētajiem variantiem ir savas priekšrocības un trūkumi, un Komiteja nevēlas izcelt nevienu kā labāku par pārējiem. Protams, lēmums par izvēlēto risinājumu būs atkarīgs no konkrētiem apstākļiem katrā atsevišķā gadījumā.

Cietumu pārapdzīvotība

28. Cietumu pārapdzīvotības problēma joprojām negatīvi ietekmē penitenciāro sistēmu darbu visā Eiropā un būtiski apdraud mēģinājumus uzlabot ieslodzījuma apstākļus. Cietumu pārapdzīvotības negatīvās sekas jau tika izklāstītas iepriekšējos Vispārējos ziņojumos.[1] Izvēršot savu darbību visā Eiropas kontinentā, Komiteja ir konstatējusi, ka brīvības atņemšana tiek piemērota arvien biežāk un tās rezultātā cietumu pārapdzīvotība kļūst vēl lielāka. Faktu, ka valsts iesloga daudzus savus pilsoņus cietumā, nevar pārliecinoši pamatot ar augstu noziedzības līmeni; lielā mērā atbildība gulstas arī uz tiesībsargājošo iestāžu un tiesu varas praktizēto kopējo pieeju.

Tādos apstākļos lielu naudas summu tērēšana jaunu cietumu celtniecībai nav risinājums. Drīzāk būtu jāpārskata pastāvošā likumdošana un prakse par personu turēšanu pirmstiesas apcietinājumā un sodu politika, kā arī iespējamo alternatīvo, ar brīvības atņemšanu nesaistīto sodu iespējas. Tieši tādu pieeju atbalsta arī Ministru komitejas rekomendācija Nr. R (99)22 par cietumu pārapdzīvotību un ieslodzīto skaita pieaugumu. Komiteja cer, ka principi, kas izklāstīti šajā svarīgajā dokumentā, tiks ieviesti Konvencijas dalībvalstīs, kā arī uzskata, ka Eiropas Padomei vajadzētu rūpīgi kontrolēt šo rekomendāciju izpildi.

---

[1] Otrais vispārējais ziņojums – CPT /Inf (92) 3, 4.paragrāfs, Septītais vispārējais ziņojums – CPT/Inf (97) 10, 12-15. paragrāfi

Lielas ietilpības telpas

29. Vairākās Komitejas apmeklētajās valstīs, it īpaši Centrālajā un Austrumeiropā, ieslodzītie bieži dzīvo lielas ietilpības telpās, kur atrodas visas vai arī lielākā daļa sadzīves zonu, kuras ikdienā lieto ieslodzītie - dzīvojamās un guļamās zonas, kā arī sanitārie mezgli. Komiteja ir pret pašu tādu dzīvojamo telpu plānošanas principu slēgtos cietumos, un šīs pretenzijas ir vēl jo vairāk pamatotas, ja ieslodzītie šādās telpās tiek turēti ļoti saspiestos un neveselīgos apstākļos. Nav šaubu, ka daudzās valstīs dažādu faktoru (ieskaitot kultūras faktorus) ietekmē tiek dota priekšroka daudzvietīgām kamerām, nevis individuālām kamerām, lai izmitinātu ieslodzītos. Tomēr ir maz argumentu par un ir ļoti daudz iebildumu pret tādu plānojumu, kur desmitiem ieslodzīto dzīvo un guļ vienā telpā.

Lielas ietilpības kamerās neizbēgami ieslodzītajam ikdienas dzīvē nav privātuma. Turklāt pastāv augsts iebiedēšanas un vardarbības risks. Tāds telpu iekārtojums nepārprotami veicina kriminālās subkultūras veidošanos un ciešu sakaru uzturēšanu kriminālo organizāciju starpā. Tas var nopietni apgrūtināt personālam veikt pienācīgu kontroli vai pat padara šādu kontroli par neiespējamu; un proti, cietuma nemieru laikā ir grūti izvairīties no vērienīgas iejaukšanās no ārpuses ar ievērojamu spēka lietošanu. Tādās telpās praktiski neizpildāms ir arī uzdevums izvietot atsevišķi ieslodzītos, izvērtējot viņu radīto riska pakāpi katrā konkrētā gadījumā. Visas šīs problēmas vēl jo vairāk saasinās, kad ieslodzīto skaits pārsniedz saprātīgas robežas, tiek pārslogota komunālo labierīcību sistēma, piemēram, izlietnes un tualetes, ventilācija nav pietiekama tādam cilvēku skaitam, un rezultātā ieslodzīto dzīves apstākļi kļūst nožēlojami.

Vienlaikus Komiteja uzsver, ka, atsakoties no lielas ietilpības kamerām par labu mazākām, ir paralēli jāveic pasākumi, lai ieslodzītie pavadītu pietiekami ilgu dienas daļu mērķtiecīgās nodarbēs ārpus dzīvojamā bloka.

Pieeja dienasgaismai un svaigam gaisam

30. Komiteja ir daudzkārt novērojusi tādas konstrukcijas kā metāla slēģi, stieņi vai plāksnes, kas piestiprināti pie logiem, liedzot ieslodzītajiem baudīt dienasgaismu un aizturot svaigā gaisa ieplūdi telpās. Tas ir īpaši raksturīgs izmeklēšanas iestādēm. Komiteja pilnībā saprot, ka īpašie drošības pasākumi, kas ieviesti, lai novērstu slepenu sazvērestību un/vai noziedzīgas darbības, ir pilnībā attaisnojami attiecībā uz dažiem ieslodzītajiem. Tomēr tādu pasākumu ieviešanai ir jābūt izņēmumam, nevis regulārai praksei. Tas savukārt nozīmē, ka kompetentām iestādēm ir jāizskata katra atsevišķā ieslodzītā cilvēka situācija, lai noteiktu, vai īpašie drošības pasākumi ir attaisnojami katrā konkrētā gadījumā. Turklāt, ja īpašie drošības pasākumi tik tiešām ir nepieciešami, tie nedrīkst ieslodzītajam atņemt piekļuvi dabiskajai dienasgaismai un svaigam gaisam. Tie ir cilvēka dzīves pamatelementi, kas pienākas ikvienam ieslodzītajam, turklāt šo elementu trūkums rada apstākļus, kas veicina slimību un it īpaši tuberkulozes izplatību.

Komiteja atzīst, ka pienācīgu dzīves apstākļu nodrošināšana labošanas iestādēs prasa lielus līdzekļus, tāpēc uzlabojumus daudzās valstīs kavē nepietiekamais finansējums. Tomēr logus aizsedzošo konstrukciju noņemšana telpās, kur atrodas ieslodzītie (un alternatīvu drošības konstrukciju uzstādīšana tajos izņēmuma gadījumos, kad tas ir nepieciešams) neprasa vērienīgus naudas izdevumus un tajā pašā laikā nāk par labu visām ieinteresētajām pusēm.

Infekcijas slimības

31. Transmisīvo slimību, it īpaši tuberkulozes, hepatīta un HIV/AIDS, izplatība ir kļuvusi par nopietnu veselības aprūpes problēmu vairākās Eiropas valstīs. Lai gan šīs slimības skar visus iedzīvotājus, tomēr to izplatība dažās cietumu sistēmās ir katastrofāla. Šajās sakarā Komiteja bijusi

spiesta vairākos gadījumos izteikt nopietnas bažas sakarā ar neadekvātajiem šīs problēmas risināšanas pasākumiem. Vēl jo vairāk - novērojumi liecina, ka materiālie apstākļi, kuros tiek turētas ieslodzītās personas, bieži ir tādi, ka spēj tikai veicināt šo slimību turpmāko izplatību.

Komiteja apzinās, ka ekonomiski grūtā laikposmā, kāds šobrīd novērojams daudzās Komitejas apmeklētajās valstīs, no daudz kā jāatsakās, tostarp arī brīvības atņemšanas iestādēs. Tomēr neatkarīgi no šīm pagaidu grūtībām, lēmums atņemt cilvēkam brīvību vienmēr saistāms ar pienākumu rūpēties par šo cilvēku, un tas prasa efektīvus profilakses, diagnostikas un ārstēšanas pasākumus. Valsts iestādēm šis pienākums saistīts ar īpašu atbildību, kad runa ir par slimībām, kas apdraud cilvēku dzīvību.

Modernās diagnostikas izmantošana, regulārs nodrošinājums ar medikamentiem un palīgmateriāliem, pietiekams skaits medicīnas darbinieku, kas raugās, lai ieslodzītie laikus lietotu parakstītos medikamentus paredzētajās devās, kā arī īpašas diētas vajadzības gadījumā – tādi ir vissvarīgākie stratēģijas elementi cīņā pret minētajām slimībām un adekvātā ieslodzīto personu aprūpē. Apstākļiem telpās, kur uzturas ieslodzītie, kas slimo ar infekcijas slimībām, ir jābūt tādiem, kas veicina atveseļošanos: papildu dienasgaismai un labai ventilācijai, apmierinošiem sanitāri higiēniskajiem apstākļiem, telpas nedrīkst būt pārapdzīvotas.

Vēl jāpatur prātā, ka šos ieslodzītos nedrīkstētu nodalīt no pārējiem, atskaitot gadījumus, kad tas ir absolūti nepieciešams medicīnisku vai citu apsvērumu dēļ. Šajā sakarā Komiteja īpaši uzsver, ka nav medicīniska pamatojuma nošķirt personas tikai tāpēc, ka tās ir HIV inficētas.

Lai kliedētu nepareizus priekšstatus par šiem jautājumiem, nacionālajām varas iestādēm ir jāpiedāvā vispusīga izglītošanas programma par transmisīvajām slimībām gan ieslodzītajiem, gan arī brīvības atņemšanas iestāžu personālam. Šādā programmā ir jāskaidro attiecīgās slimības izplatīšanās ceļi un izsargāšanās metodes, kā arī attiecīgie profilakses pasākumi. Īpaša vērība ir jāvērš uz inficēšanās riskiem ar HIV un B/C hepatītu dzimumkontakta un intravenozo injekciju ceļā, kā arī jāpaskaidro, kāda loma ir ķermeņa šķidrumiem HIV un hepatīta vīrusu pārnēsāšanā.

Jāatzīmē, ka attiecīga informācija un konsultācijas ir jāsniedz pirms un pozitīva rezultāta gadījumā arī pēc diagnosticējošā testa. Tālāk, protams, visa informācija, kas attiecas uz pacientu, tiek aizsargāta saskaņā ar medicīniskās konfidencialitātes principu. Principiāli svarīgi ir atzīmēt, ka jebkura atkāpe no šī principa ir iespējama tikai ar iesaistītās personas informētu piekrišanu.

Lai cīņa ar minētajām slimībām būtu sekmīga, ir nepieciešama efektīva un koordinēta visu šajā nozarē strādājošo valsts ministriju un iestāžu rīcība. Šajā sakarā Komiteja atzīmē, ka ieslodzītajai personai arī pēc atbrīvošanas no cietuma ir jāgarantē iespējas turpināt ārstēšanos.[2]

Nodaļas ar pastiprinātiem drošības pasākumiem

32. Katrā valstī ir noteikts ieslodzīto skaits, kas no drošības viedokļa izraisa vislielāko risku, tālab tiem ir nepieciešami īpaši uzturēšanās apstākļi. Augstais risks no drošības viedokļa var izrietēt no šo personu pastrādātā nozieguma veida, reaģēšanas īpatnībām uz cietuma dzīves ierobežojumiem, kā arī no psiholoģiskām/psihiskām īpatnībām. Šāda ieslodzīto kategorija parasti veido ļoti nelielu daļu no visiem cietuma iemītniekiem (vismaz tai vajadzētu būt nelielai daļai, pieņemot, ka klasifikācijas sistēma darbojas apmierinoši). Tomēr tā ir ieslodzīto kategorija, kas izraisa īpašas Komitejas raizes, jo pret šādām personām nereti jāpiemēro ārkārtas līdzekļi, kas ir saistīti ar lielāku nehumānas apiešanās risku.

---

[2] Skat. arī ‘’Medicīniskā aprūpe ieslodzījuma vietās”, sadaļa „Infekcijas slimības”

Ieslodzītajiem, kas atrodas paaugstināta riska grupā, savas nodaļas robežās ir jānodrošina relatīvi atvieglots režīms, kas ir kā kompensācija par īpaši bargiem ieslodzījuma nosacījumiem. Piemēram, viņiem ir jādod iespēja tikties ar ieslodzījuma biedriem nodaļas ietvaros un jānodrošina tiesības izvēlēties nodarbes veidu. Īpašas pūles ir jāpieliek labvēlīgas iekšējās atmosfēras izveidei to nodaļu iekšienē, kur tiek realizēti paaugstinātas drošības pasākumi. Mērķis ir veidot pozitīvas attiecības starp personālu un ieslodzītajiem. Tas ne tikai veicina cilvēcisku attieksmi pret šo kameru iemītniekiem, bet arī uztur efektīvu kontroles līmeni un personāla drošību.

Adekvātas pasākumu programmas izstrādāšana pastiprinātas drošības nodaļām ir pat daudzkārt svarīgāka nekā šāda programma parasto kameru iemītniekiem. Tas daudzējādā ziņā spēj kompensēt kaitīgo ietekmi uz ieslodzīto, kas šajā nodaļā neizbēgama reglamentētās dzīves dēļ. Organizētiem nodarbes veidiem ir jābūt pēc iespējas daudzveidīgiem (izglītība, sports, darbs, kas attīsta prasmes, utt.). Kas attiecas uz darba aktivitātēm, drošības apsvērumi dažkārt neļauj veikt veselu virkni darbu, kuri iespējami parastās cietuma nodaļās. Taču tas nenozīmē, ka ieslodzītajiem ir jāpiedāvā tikai monotonas nodarbes.

Neapstrīdami - ieslodzītajiem nedrīkst piemērot paaugstinātas drošības režīmu ilgāk, nekā tas ir patiešām nepieciešams, izvērtējot risku, ko rada ieslodzītais. Tas nozīmē, ka ieslodzīto režīms ir jāpārskata, izvērtējot katru ieslodzīto uz ilgāku novērojumu pamata. To dara darbinieki, kas ir īpaši apmācīti šādu uzdevumu veikšanai. Ieslodzītie iespēju robežās ir pilnībā jāinformē par īpaša režīma noteikšanas iemesliem un, ja nepieciešams, arī par tā atkārtotu noteikšanu. Tas, cita starpā, dos ieslodzītajiem iespēju apstrīdēt šādu līdzekļu piemērošanu.

Ieslodzītie, kam piespriests mūža ieslodzījums un citi ilgstoši soda termiņi

33. Daudzās Eiropas valstīs to cilvēku skaits, kuriem piespriests mūža vai cits ilgstošs ieslodzījums, pastāvīgi pieaug. Vairāku apmeklējumu laikā Komiteja ir konstatējusi, ka šādu ieslodzīto stāvoklis prasa uzlabojumus gan attiecībā uz materiālo nodrošinājumu, gan aktivitātēm un cilvēcisku kontaktu iespējām. Turklāt daudziem šādiem ieslodzītajiem piemērotie īpašie ierobežojumi vēl vairāk pastiprina ilgstoša ieslodzījuma negatīvo ietekmi. Šādu ierobežojumu piemēri ir pastāvīga atšķirtība no pārējiem ieslodzītajiem, obligāta roku dzelžu uzlikšana, izvedot ieslodzīto no kameras, aizliegums sazināties ar pārējiem ieslodzītajiem un apmeklējumu ierobežošana. Komiteja neredz attaisnojumu šādu nepārtrauktu ierobežojumu piemērošanai visiem ieslodzītajiem, kam piespriests īpašs soda veids, ja nav pienācīgi novērtēts individuālais risks, ko var izraisīt (vai neizraisīt) attiecīgā persona.

Ilgtermiņa ieslodzījums atsvešina ieslodzītos no pārējās sabiedrības. Uz ilgu brīvības atņemšanu notiesātie turklāt ilgstoši cieš no daudzām psiholoģiskām problēmām (ieskaitot pašcieņas zaudēšanu un sociālo iemaņu vājināšanos), neizbēgami aizvien vairāk attālinoties no sabiedrības, kur gandrīz visiem galu galā tomēr nākas atgriezties. Komiteja uzskata, ka režīms, kas radīts ilgtermiņa ieslodzītajiem, ir jālīdzsvaro ar pozitīva un radoša rakstura pasākumiem.

Minētās kategorijas ieslodzītajiem ir jāpiedāvā plašs dažāda veida mērķtiecīgu nodarbību klāsts (vēlams, lai būtu profesionāli orientēts darbs, izglītība, sports, atpūta/saskarsme). Turklāt viņiem ir jābūt zināmai iespējai izvēlēties laika pavadīšanas formu, tādā veidā nostiprinot patstāvības un personīgās atbildības sajūtu. Ir jāveic papildu pasākumi, kuru mērķis ir piešķirt ieslodzījumam jēgu; piemēram, jāizstrādā individualizēts ieslodzījuma plāns un attiecīgs psihosociāls atbalsts, kas palīdz šādiem ieslodzītajiem samierināties ar brīvības atņemšanu un, kad pienāks laiks, arī sagatavoties atbrīvošanai. Tālāk, ja personas, kas izcieš ilgu brīvības atņemšanas sodu, spēj uzturēt labus kontaktus ar ārpasauli, tad institucionalizācijas negatīvie efekti mazinās un šie cilvēki būs labāk sagatavoti atbrīvošanai no cietuma.